

Anita Skelin Horvat
Ivana Čagalj
Aleksandra Ščukanec
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
askelin@ffzg.hr
icagalj@ffzg.hr
ascukane@ffzg.hr

O POLOŽAJU MANJINSKOGA JEZIKA „ODOZDO” I „ODOZGO” NA PRIMJERU HRVATSKOGA JEZIKA U SLOVAČKOJ

Jezična politika provodi se na različitim razinama od međunarodnih i vladinih institucija preko lokalnih tijela do samih pojedinaca koji također donose određene odluke o jeziku. U višejezičnim sredinama pitanja jezične politike postaju znatno kompleksnijima i osjetljivijima. U europskom kontekstu odnosi među pojedinim jezicima, te posebno položaj, status, ali i sama uporaba manjinskih jezika regulirani su raznim zakonima, poveljama i dokumentima. No, svakako je važno istaknuti da se uporaba (u određenim situacijama i zaštita pojedinih jezika) ne regulira isključivo zakonskim aktima i dokumentima, nego je ona pod snažnim utjecajem lokalnih i pojedinačnih praksi, jezičnih stavova i ideologija same zajednice (Spolsky 2009). Stoga jezične politike trebaju uključivati i propitivanje statusa i upotrebe jezika na razini zajednice i na razini pojedinca. Propitivanje stavova i ideja koje o jeziku, njegovoj uporabi, statusu i položaju u zajednici imaju sami govornici, odnosno emska, insajderska perspektiva čini važan dio istraživanja predstavljenoga u ovom radu. Cilj je utvrditi odgovara li jezičnopolitička praksa stvarnome stanju, odnosno potvrđuju li iskustva, stavovi i percepcije ispitanika službenu politiku institucija. U radu se analiziraju metalingvistički diskursi dobiveni intervjuiranjem.¹

¹ Ovaj rad financirala je Hrvatska zaklada za znanost projektom *Komparativnoslavističke lingvokulturalne teme* [2131].

1. Kontinuitet u diskontinuitetu – slučaj Hrvata u Slovačkoj

Hrvati u Slovačkoj predstavljaju jednu od tzv. starih manjinskih etničkih zajednica koja se od 16. stoljeća (trans)formirala u izrazito višetetničkom i višejezičnom okruženju posve neovisno od matične „pradomovine”. Mnoga naselja gdje Hrvati nisu činili većinu spontano su asimilirana već u 16. i 17. stoljeću, dok su u mjestima u kojima su imali brojčanu premoć opstali kao prepoznatljiva manjina zahvaljujući višestoljetnom životu u zatvorenim i etnički homogenim seoskim sredinama i drugim povijesnim, sociokulturnim i sociopolitičkim čimbenicima (o migraciji i asimilaciji v. više u Kučerová 1998, Jelić i Holjevac 2006, Kuzman Šlogar 2012, Grbić Jakopović 2014).

Prema Kuzman Šlogar (2012: 32), u (trans)formiranju ove zajednice mogu se izdvojiti tri povijesne etape. U prvoj fazi, od doseljenja do polovine 19. stoljeća, način organizacije života i vezanost uz Katoličku Crkvu omogućili su formiranje stabilnih i zatvorenih te etnički homogenih hrvatskih zajednica. U drugoj etapi, dakle od polovine 19. stoljeća, u vrijeme industrijskoga i tehnološkoga razvoja te revolucionarnih promjena počele su djelovati oprečne tendencije: istovremeno buđenje nacionalne svijesti i pojačani asimilacijski pritisci (germanizacija i mađarizacija). U trećem razdoblju, nakon Prvoga svjetskog rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije, gradišćanski Hrvati u širem smislu prestali su biti teritorijalno kompaktnom cjelinom.

Iako je u literaturi općeprihvaćen naziv gradišćanski Hrvati, koji može funkcionirati u užem (Hrvati u austrijskoj pokrajini Burgenland-Gradišće) i širem smislu (Hrvati u nekadašnjoj zapadnoj Ugarskoj, „Hrvati na Ugri”), važno je napomenuti da u samoj hrvatskoj zajednici u Slovačkoj on nije jednako prihvaćen. Iako ne niječu pripadnost širem kompleksu Hrvata u Srednjoj Europi, dio Hrvata uglavnom iz sjevernih mjesta (Devinsko Novo Selo i Hrvatski Grob)² ne identificira se s nazivom gradišćanski, dok se Hrvati iz južnih naselja (Hrvatski Jandrof i Čunovo), koji su povezani s onima u Gradišću, ne distanciraju od ovoga naziva u tolikoj mjeri. U Slovačkoj se, emski i etski, za pripadnike ove zajednice koristi etnonim Hrvati, s možebitnom emskom lokalnom specifikacijom (Novosielci, Grobljani, Jandrofci, Čunovci).

U 20. stoljeću najbrže su se počeli asimilirati Hrvati u Čehoslovačkoj gdje se čehoslovakizam kao službena ideologija prve republike pokazao kritičnom toč-

² Dio, u povijesnu problematiku dobro upućenih, ispitanika iz Devinskoga Novog Sela decidirano je odbacio naziv gradišćanski povezujući ga s političkom idejom tzv. Koridora kojim su se nakon Prvoga svjetskog rata preko hrvatskih etničkih otoka trebali povezati slavenski zapad i jug. Osim toga, neki su ispitanici isticali da je posrijedi noviji naziv, koji je 1921. skovao Mate Meršić Miloradić, stoga ga je problematično nadijevati znatno starijoj autohtonoj manjini.

kom u transformaciji identiteta hrvatske zajednice, čiji su se pripadnici u to vrijeme počeli ubrajati u „Čehoslovake” (usp. npr. Jelić i Holjevac 2006: 31 i dalje). Zbog Željezne zavjese Hrvati iz pograničnih naselja, koji ni u drugoj polovini 20. stoljeća nisu smatrani manjinom, nego Slovacima hrvatskih korijena (usp. *ibid.* 32), u potpunosti su izgubili kontakt s gradišćanskim Hrvatima na Zapadu. Iako je u vrijeme političke liberalizacije u 1960-ima uspostavljen intenzivniji kontakt s „pradomovinom”, pozitivni trendovi ubrzo su prekinuti zbog uspostave tzv. normalizacije i povratka krutom komunističkom režimu. Asimilacijskim procesima u drugoj polovini 20. stoljeća, između ostaloga, pogodovao je i socioekonomski i sociokulturni preobražaj ruralnih sredina, odnosno deagrarizacija i urbanizacija, kao i administrativno pripajanje hrvatskih naselja Bratislavi (Devinsko Novo Selo, Hrvatski Jandrof, Čunovo), odnosno Bratislavskom okrugu (Hrvatski Grob), čime je smanjen udio hrvatskoga stanovništva (usp. Grbić Jakopović 2014: 88). Nakon Baršunaste revolucije, međutim, ipak je došlo do pozitivnijih trendova, odnosno svojevrsne „renesanse” hrvatskoga identiteta, službenoga priznanja manjine (1990.) te jačanja kulturnoga aktivizma u Slovačkoj.

Iako se procjenjuje da danas u Slovačkoj živi oko 3000 pripadnika stare hrvatske manjine,³ u posljednjem popisu stanovništva iz 2011.⁴ takvima se (uključujući i tzv. novu⁵ hrvatsku manjinu) izjasnilo 1022 stanovnika, dok ih je 1234 navelo hrvatski kao materinski jezik. Danas je stara hrvatska manjina koncentrirana u četirima mjestima bratislavske aglomeracije (prema popisu iz 2011., u Hrvatskom Jandrofu živi 220 osoba hrvatske narodnosti,⁶ u Čunovu 124, u Devinskom Novom Selu 67, a u Hrvatskom Grobu 31, dok se za hrvatski kao materinski jezik u Hrvatskom Jandrofu izjasnila 231 osoba, u Čunovu 113, u Devinskom Novom Selu 105 te u Hrvatskom Grobu 82).⁷

Jezik je stoljećima jedan od glavnih znakova etniciteta u višejezičnoj zajednici u kojoj je komuniciranje na više jezika bilo posve prirodnom pojavom, pa je i danas većina pripadnika hrvatske manjine dvojezična ili čak višejezična.

³ Prema Državnome uredu za Hrvate izvan Republike Hrvatske u Slovačkoj danas živi između 3000 i 4000 hrvatskih potomaka.

⁴ Podaci Državnoga zavoda za statistiku Republike Slovačke: <https://slovak.statistics.sk/>, <https://census2011.statistics.sk/>.

⁵ Uz staru (autohtonu) koegzistira i nova (alohtona) hrvatska manjina, odnosno Hrvati koji su se naselili u Slovačkoj u 20. i 21. stoljeću.

⁶ Budući da se u slovačkom jeziku uglavnom upotrebljava pojam narodnosna manjina (slov. *narodnostná menšina*), svugdje u tekstu u citatima iz slovačkih zakona, akata i dokumenata koristi se taj izraz.

⁷ U usporedbi navedenih podataka indikativna je diskrepancija između narodnosne pripadnosti i materinskoga jezika u sjevernim mjestima, Devinskom Novom Selu i Hrvatskom Grobu, gdje je zamjetna tendencija znatno brojnijega izjašnjavanja za hrvatski kao materinski jezik nego pripadnosti hrvatskoj narodnosti.

Današnji govori slovačkih Hrvata, koji pripadaju srednjočakavskom dijalektu s ikavsko-ekavskim refleksom jata i međunarječnim prožimanjima (Vulić i Petrović 1999), pod snažnim su utjecajem genetski i tipološki bliskoga slovačkog jezika, posebno varijeteti sjevernijih sela (Hrvatski Grob). Posrijedi su četiri međusobno diferencirana nestandardizirana lokalna idioma (novosielski, horvatanski, jandrofski i čunovski) suženih uporabnih domena („kuhinjski” govori kako ih nazivaju mnogi govornici).

2. Teorijsko-metodološki okvir istraživanja

U ovom se radu istražuje položaj hrvatskoga jezika u Republici Slovačkoj na međunarodnoj (europskoj), državnoj i lokalnoj razini te iz etnske i emske perspektive. Analizira se kako govornici manjinskoga jezika percipiraju jezična prava, mogućnost njihova ostvarenja unutar zajednice te iskaze (ne)zadovoljstva postignutim i ostvarenim pravima. Analiza se temelji na etnografskom istraživanju provedenom u hrvatskim mjestima u Slovačkoj. Citati kojima se oprimjeruju određene ideje i stavovi govornika crpljeni su iz transkribiranih intervjua s pripadnicima stare hrvatske manjine u okolici Bratislave.

Sami nazivi nacionalna i/ili etnička manjina⁸ mogu se činiti problematičnima jer se njihovom uporabom sugerira određeni oblik podređenoga položaja. Mnogim je definicijama manjine zajedničko isticanje da se radi o zajednici trajno nastanjenoj na teritoriju određene države koja je različita i brojem obično manja u odnosu na većinu. Kao jedna od temeljnih razlikovnih odlika nacionalnih i etničkih manjina nerijetko se ističe jezik.⁹ Prema *Europskoj povelji o regionalnim i manjinskim jezicima* regionalni ili manjinski jezici su oni koji se: „i. tradicionalno rabe na području određenog državnog teritorija od strane državljana te države koji sačinjavaju grupu brojčano manju od ostatka državnog stanovništva, i ii. razlikuju od službenih jezika te države” (članak 1., str. 2 i 3). Ovakvom definicijom manjinskoga jezika na neki ga se način izjednačuje s regionalnim jezicima, odnosno definira ga se pa i ograničava teritorijalnošću.

Bavljenje manjinskim jezikom i pravima govornika na njegovu uporabu usko je povezano i s jezičnom politikom i planiranjem. Naime, jezičnu politiku u najširem smislu može se definirati kao uspostavu određenoga jezičnog režima, a upravo je u višejezičnim zajednicama jezično planiranje nužno za olakšavanje među-

⁸ O problemu definiranja etničnosti, etniciteta te etničke manjine v. više u npr. Fishman 1989, Jenkins 2008, Eriksen 2010.

⁹ I u ovom istraživanju jezik je istican kao onaj element koji čini glavnu razliku između hrvatske zajednice u Slovačkoj i drugih, dok se mnoge elemente kulture, običaja, tradicije i dr. smatra sličnima i/ili istima.

sobne komunikacije. U jezičnoj politici i planiranju – aktivnostima na makrorazini – primaran je pristup odozgo prema dolje (tzv. *top-down*). U suvremenijim pristupima, posebice u okviru teorije upravljanja jezikom¹⁰ (engl. *language management*) (Jernudd i Neustupný 1987, Spolsky 2009) nastoji se, između ostaloga, dokučiti granicu između makrorazine i mikrorazine.¹¹ Mikrorazina u ovom istraživanju predstavlja razinu govornika, pojedinca i nešto šire lokalne zajednice na koju određene jezične politike djeluju. Upravo stoga naglasak je na stavovima, promišljanjima i idejama govornika manjinskoga jezika, posebno na metajezičnom diskursu.

3. Manjinska jezična prava iz etske i emske perspektive

3.1. Međunarodna (europska) razina

Najvažniji međunarodni sporazumi o zaštiti prava nacionalnih manjina na koje se Republika Slovačka obvezala i koji imaju prednost pred zakonima su *Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina* (slov. *Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín*) Vijeća Europe te *Europska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima* (slov. *Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov*).¹² *Europskom se poveljom* reguliraju određena prava manjina na uporabu jezika s primarnim ciljem da se zaštite „povijesni regionalni ili manjinski jezici Europe” smatrajući da se upravo zaštitom jezika može zaštititi i pridonijeti održanju i razvoju europskoga kulturnog bogatstva i tradicije (Preambula, str. 2). *Poveljom* se promiču regionalni ili manjinski jezici s ciljem da ih se očuva (članak 7c), potiče njihova uporaba, organiziranje nastave (članak 7f), istraživanja (članak 7h) te tzv. pozitivna diskriminacija.

3.2. Državna razina

Od 2010. pitanja nacionalnih manjina u nadležnosti su savjetodavnoga, inicijativnoga i koordinacijskoga Savjeta Vlade Republike Slovačke za narodnosne manjine, u kojem sudjeluju i predstavnici hrvatske zajednice¹³.

¹⁰ Hrvatski prijevod termina preuzet je od P. Vukovića (2016).

¹¹ Prema Spolskom (2009: 4 i dalje) upravljanje jezikom je eksplicitno i vidljivo nastojanje pojedinca ili grupe da uočivši određeni jezični problem pokušaju promijeniti jezično ponašanje uključujući i jezična vjerovanja te ideje o jeziku.

¹² Usto i: *Opća deklaracija o ljudskim pravima* (1948.); *Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije* (1965.); *Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena* (1979.); *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima* (1966.); *Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima* (1966.) te *Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda* (1950.).

¹³ V. <http://www.hrvatiizvanrh.hr/hr/hmiu/hrvatska-manjina-u-republici-slovakoj/12>.

Temeljni zakonski akt kojim se određuju prava nacionalnih manjina u Republici Slovačkoj jest *Ustav*, kojim se pripadnicima nacionalnih manjina jamči pravo na vlastitu kulturu, uporabu materinskoga jezika, obrazovanje na materinskom jeziku te pravo okupljanja u udruge.

Zakonom o državnom jeziku regulira se službena i javna uporaba državnoga jezika u Republici Slovačkoj (v. § 1 (3)) čime državni jezik stječe jači pravni i sociolingvistički položaj u odnosu na druge jezike (više u Habijanec 2008). Ovim se zakonom svi „nedržavni” jezici ne stavljaju u isti položaj zbog uvođenja kriterija tzv. temeljne razumljivosti (slov. *základná zrozumiteľnosť*)¹⁴ koji, uz tradicionalnu zastupljenost češkoga jezika u javnom, ponajviše medijskom i kulturnom diskursu, dopušta osobama kojima je češki jezik materinski njegovu uporabu u službenom kontaktu s državnim organima i pravnim osobama (§ 3 (4)) bez obzira na službene statističke podatke.

Zakon o uporabi manjinskih jezika (slov. *Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín*), na snazi od listopada 2012., neutralizira neke odredbe navedenoga zakona o državnom jeziku na lokalnoj razini. Pozivajući se na *Ustav Slovačke Republike* i međunarodne sporazume (Preambula, § 1) njime se omogućava pripadnicima nacionalnih manjina, koji imaju trajno prebivalište u općini s najmanje 15 % (tj. 20 %) manjinskoga stanovništva u dvama (tj. trima) uzastopnim popisima, ostvarivanje prava na dvojezičnost (§ 2 (1)). Pod manjinskim se jezikom u ovom zakonu podrazumijeva „kodificirani ili standardizirani jezik, različit od državnoga jezika, kojim se tradicionalno koristi narodnosna manjina na teritoriju Republike Slovačke” te se izrijeком navode bugarski, češki, hrvatski,¹⁵ mađarski, njemački, poljski, romski, rusinski i ukrajinski jezik (§ 1 (2)).

Pripadnici hrvatske zajednice u južnim naseljima, koja imaju veći udio hrvatskoga stanovništva, ipak ne mogu ostvariti sva prava predviđena ovim zakonom zato što prijedlog o administrativnom odvajanju Hrvatskoga Jandrofa i Čunova od Bratislave nije usvojen, pa broj pripadnika hrvatske manjine u tim mjestima nije dovoljan kako bi ostvarili pravo na javnu dvojezičnost.

3.3. Lokalna i individualna razina

Europskom poveljom i nizom drugih dokumenata i zakonskih akata potiče se javnu uporabu manjinskih jezika. Javna prisutnost manjinskoga jezika po-

¹⁴ Ovim se kriterijem u prvom redu isključuje genetski i tipološki nesrodan mađarski jezik, koji je ujedno i najrašireniji manjinski jezik.

¹⁵ Budući da govori Hrvata u Slovačkoj, za razliku od situacije u Austriji, nisu standardizirani, nije jasno podrazumijevaju li se pod hrvatskim jezikom na ovom mjestu čakavski govori u Slovačkoj ili pak hrvatski novoštokavski književni jezik.

sebno je istaknuta „fizičkom” prisutnošću jezika kao znaka u javnom prostoru u obliku različitih natpisa, ploča i sličnih obilježja na manjinskom jeziku. S obzirom na to da pripadnika hrvatske manjine ima manje od 15 % (tj. 20 %), u pojedinim administrativnim jedinicama oni ne ostvaruju pravo na javno vidljivu dvojezičnost. Hrvati u Slovačkoj nemaju dvojezične natpise, nemaju pravo na službenu uporabu jezika, dvojezičnu nastavu i slično.

Prisutnost jezika u javnom prostoru u okviru teorija jezičnoga krajobraza (engl. *linguistic landscapes*) može se promatrati u odnosu na nekoliko socioloških principa od kojih su u kontekstu manjinskoga jezika možda najvažniji konstrukcija grupnoga identiteta i stvaranje odnosa moći. Sam jezik u javnom prostoru može uz temeljnu informativnu ulogu vršiti i simboličku koja je posebno značajna upravo u povezanosti s manjinskim jezicima (v. Cenoz i Gorter 2006, Ben-Rafael 2009).

Analizom intervjua s pripadnicima hrvatske manjine u Slovačkoj može se zaključiti da vidljivost manjinskoga jezika u javnom prostoru utječe i na stvaranje svjesnosti o prisutnosti *drugih*. Naime, jedan od ispitanika iz Hrvatskoga Jandrofa upozorio je na „deklarativnu” narav „vidljive” dvojezičnosti, koju Hrvati u Slovačkoj ne ostvaruju, pa su zbog toga i manje prepoznatljivom manjinskom skupinom:

Ako pogledam na Austriju ili na Mađarsku, sad dobro da je taj razred ili da se podučava hrvatski jezik je lipo, ali, ali mislim da nije to ta, to je više veđ tako deklarativno. Mislim, jednostavnije je proglasiti se za Hrvata kad ste iz sela gdje imate barem hrvatsku tablu, hrvatsku misu, hrvatsko podučavanje, da negdje možete reć ja sam isto Hrvat, ne. Kad sada izgledate kao ono: „Joj, kada su vaši došli iz Hrvatske?”, ne. Mislim, „Tata je iz Hrvatske?”, „Mama?”, ne. Mislim, Slovaci u principu si to mislu.

Isti ispitanik, aktivist u Hrvatskom kulturnom savezu (HKS), ističe da se za hrvatsku manjinu u Slovačkoj zna „samo do Trnave”, odnosno u jugozapadnim područjima koja su kolonizirali Hrvati, a i u Hrvatskoj se o njima zna malo.

P:¹⁶ *Postavlja li Vam netko pitanje odakle su Vaši? Kada su se Vaši doselili?*

O: *Sigurno. U Slovačkoj, mislim, izvan Bratislave i okolice, cijela Slovačka se pita. Dođemo na bilo kakvi festival, pa: „Kada su tata?”, „Gdje su došli?”, „Kako?”, „Majka se udala ili kade na odmoru je nekoga susrela?”...*

P: *Znači oni to uopće ne doživljavaju kao staru autohtonu manjinu, nego misle da je to nova manjina, ekonomski ili udaja...?*

O: *Negdje možda do Trnave to znaju, a onda je gotovo. Ali isto za toto znaju kad i to područje je isto bilo hrvatsko.*

¹⁶ P – pitanja istraživača. O – odgovori ispitanika.

Neki su sugovornici istaknuli da zbog malobrojnosti hrvatske manjine nije potrebno uvođenje „vidljive” dvojezičnosti.

P: Znaš li kakav status ima hrvatski jezik u Slovačkoj? Koja jezična prava vi imate? Možete li primjerice imati dvojezične ploče?

O: U principu me to toliko ne interesira zato da nas je tako malo da kad bismo tu trebali, htjeli staviti neku ploču. Pfff, ne znam ako to ima smisla. Ne, ne znam za koga bi to bilo kad, kad znam da, da... Hmm, Novo Selo je grad sa 15 000 stanovnika, a mlada generacija ka još govori hrvatski je možda još jedna-dvi obitelji, to je sve. To je gotovo. Znači, za koga bismo stavljali te ploče?

Jedan od aktivista u HKS-u istaknuo je da je prilikom posljednjega posjeta predsjednice Republike Hrvatske Kolinde Grabar Kitarović bilo otvoreno i pitanje „vidljive” dvojezičnosti, odnosno mogućnost postavljanja dvojezičnih natpisa. Kao problem ističe to što se prema zakonu uzimaju u obzir tri posljednja popisa stanovništva, no 1991. rijetki su se deklarirali Hrvatima. Godine 2013. pojavila se inicijativa za postavljanje dvojezičnih natpisa, ali nisu u tom uspjeli. Među aktivistima pojavila se usto i ideja da se (staro)hrvatski¹⁷ jezik proglasi nematerijalnom kulturnom baštinom. Analiza provedenih intervjua, međutim, navodi na zaključak da većini prisutnost hrvatskoga jezika u javnom prostoru ipak nije od posebne važnosti, dok se to čini važnim manjemu broju aktivnih sudionika u HKS-u. O razlozima se može samo nagađati. Možda je prisutnost jezika u javnom prostoru nevažna ponajprije stoga što je on sve manje prisutan i u obiteljskom, tj. privatnom prostoru.

Međutim, hrvatski je jezik ipak zastupljen u institucijama. Od 1990-ih povremeno su se organizirali ljetni tečajevi hrvatskoga standardnog jezika (ponajviše za djecu i mlade), dok je njegova institucionalizirana poduka započela početkom ovoga tisućljeća. Od 2002. (neslužbeno i ranije) do 2012. hrvatski se standardni jezik podučavao u privatnoj Slavenskoj gimnaziji u Bratislavi, a od 2009. uz potporu MZOS-a Republike Hrvatske organizira se nastava hrvatskoga jezika u četirima osnovnim školama. U tim se mjestima održava i tečaj hrvatskoga standardnog jezika za sve zainteresirane, a postoji i mogućnost ljetnih tečajeva u Hrvatskoj koje organizira Hrvatska matica iseljenika te druge hrvatske institucije.

Općepoznato je da je za identitet Hrvata u dijaspori, pa tako i u Slovačkoj, posebno značajna katolička vjera, a upravo su svećenici uz učitelje stoljećima bili gotovo jedinim predstavnicima inteligencije koji su čuvali hrvatski jezik.

¹⁷ Nazivom (staro)hrvatski označavaju se (arhaični) lokalni nestandardizirani idiomi u okolicama Bratislave, ali ga pripadnici manjine koriste i u kontekstu jezika crkve.

Od 1990-ih bogoslužje na (staro)hrvatskom jeziku (osim propovijedi koja je na slovačkom jer su svećenici Slovaci) obnovljeno je u sva četiri mjesta i održava se jednom ili više puta u tjednu u svakom od mjesta zasebno.

Hrvatski kulturni savez, koji je osnovan 1990., krovna je institucija Hrvata u Slovačkoj koja izdaje časopis *Hrvatska rosa* pisan na standardnome hrvatskom jeziku kao i lokalnim hrvatskim idiomima. Navedeni časopis zamijenio je prethodni *Novosielski glas* (1994. – 2001.) pisan na lokalnom novosielskom varijetetu. U Novom Selu 2005. otvoreni su Hrvatski kulturni centar i Muzej kulture Hrvata u Slovačkoj; u istom se mjestu svake godine organizira Festival hrvatske kulture kao i mjesečno događanje *Hrvatski četvrtak*.

Upravo su kulturna društva važna za očuvanje barem djelomične javne uporabe manjinskoga jezika. Naime, članovi navedenih klubova i društava pripadnici su manjine i mnogi su rodbinski povezani, ali kako je ovdje ipak riječ o javnom prostoru, takva se mjesta mogu promatrati kao mjesta javne upotrebe jezika. No koliko se doista hrvatski jezik koristi u kulturnim društvima ostaje otvoreno pitanje. Prema nekim sugovornicima to su uistinu enklave hrvatskoga jezika u javnom prostoru, dok drugi, iako nevoljko, priznaju da u njihovom govoru dolazi do pojave prebacivanja kodova, posebno u razgovoru s onima za koje znaju da slabije poznaju hrvatski.

Ono što je posebno važno kod implementacije jezične politike jest uporaba jezika na razini pojedinca i unutar obitelji. Budući da se organizirano podučava samo hrvatski standardni jezik, pripadnici manjine lokalne hrvatske varijetete mogu naučiti samo u obiteljskom okruženju. Na obiteljskoj razini uporaba jezika vrlo je složena. Mnogi ispitanici ističu da hrvatski jezik upotrebljavaju s članovima obitelji, ali ga zbog ograničenosti rječnika mogu koristiti samo za određene domene. Takvi su podaci neprovjerljivi, no iz metalingvističkih iskaza ispitanika zaključuje se o doista vrlo ograničenoj uporabi i u obiteljskom krugu. Čini se da pojedinci koji su aktivniji u kulturnim društvima i klubovima te zajednici općenito češće upotrebljavaju hrvatski jezik od onih koji su na neki način marginalizirani, bilo da su odvojeni (žive izvan četiriju hrvatskih mjesta) ili su iz miješanih obitelji (posebno u slučaju mlađe populacije).

3.4. Realna vs. simbolička uporaba

Analizom prikupljenih intervjua uočljiva je razlika između realne i simboličke uporabe hrvatskoga jezika. Prema Kuzman Šlogar (2012: 106 i dalje), procesi revitalizacije hrvatskoga identiteta u Slovačkoj nakon Baršunaste revolucije obilježeni su pojačanom etničkom mobilizacijom i integracijom manjin-

ske zajednice kroz intenziviranje kulturnih aktivnosti te naglašenu institucionalizaciju i materijalizaciju sjećanja/pamćenja. Navedena reinterpretacija identiteta praćena je nizom obnovljenih i novih tradicija, kao i trendom festivalizacije kulture (*ibid.* 180–196).

Zahvaljujući kulturnim društvima, hrvatski je jezik izašao iz privatnoga u javni diskurs, ali je istovremeno došlo i do pomaka od realne prema simboličkoj uporabi jezika, pa je danas sve rjeđa uporaba hrvatskoga jezika u neformalnoj svakodnevnoj komunikaciji, posebno kod mlađe generacije, dok se sve više vezuje uz određene kulturne institucije i organizirane prigode (*ibid.* 150–157).

Navedeno potvrđuje i ispitanica koja objašnjava da mnoga djeca u folklornim društvima nauče samo pjevati, ali ne i govoriti hrvatski:

P: Koliko je jezik ovoj zajednici bitan? Može li se biti Hrvat u Novom Selu, a da se ne zna hrvatski?

O: More. Da. Može bit.

P: A koje su druge stvari koje su bitne za hrvatski identitet u ovom mjestu?

O: Mi tu funkcioniramo najviše na kulturnoj razini. To je ples, svirka, pjevanje. (...) Znači, oni plešu, pjevaju. Ali od te djece koji tamo plešu i pjevaju mislim da rijetko, možda jedan-dva, da su Hrvati podrijetlom. Ne znam ako pričaju hrvatski. Kad ta dica odu od, iz toga ansambla možda znaju na hrvatski pjevati, plesati, a to je sve, ne znaju govoriti. Kod mene je situacija takova da ja imam dicu, ne puno, na, za nekih dvanaest, trinaest. Tih je, ti su od, recimo, od dvanaest do dvadeset godina. Sviraju i pjevaju. Sviraju tambure, pjevaju. Dosta često smo u kontaktu sa lektorima hrvatske glazbe, sa tamburašima. Dosta često smo, svako ljeto smo jedanput na moru, tako. A tamo radimo, tamo radimo sa hrvatskim lektorom, tako da oni, moja dica kad završe kod mene minimalno znaju i minimalno razumiju i minimalno znaju nešto, nešto malo reći.

Spomenuti aktivist u HKS-u također ističe da je došlo do svojevrsne inverzije, odnosno da sve manje ljudi govori hrvatskim jezikom, a sve ih više pjeva.

Razlika između simboličke i realne uporabe jezika vidljiva je i kod uporabe jezika u crkvi. S jedne se strane korištenje hrvatskoga u bogoslužju može promatrati kao ritualno potvrđivanje identiteta, a s druge se strane ne može oteti dojmu da je i tu riječ o simboličkoj, a ne realnoj uporabi, što je svakako u skladu sa zaključkom Kuzman Šlogar (2012: 171): „Nekoć su svećenici bili čuvari hrvatskoga jezika i identiteta te danas hrvatski puk zahvaljujući tome Crkvu doživljava kao svojevrsni bastion hrvatstva te je uzdiže na pijedestal mjestu sjećanja.”

4. Nekoliko riječi na kraju

Analiza je dio širega etnografskog istraživanja jezika i identiteta hrvatske manjine u Slovačkoj koje obuhvaća kvantitativne i kvalitativne metode prikupljanja podataka. Za potrebe ove analize korišteni su samo transkribirani polustrukturirani dubinski intervjui koji su se dijelom doticali i metalingvističkih promišljanja, ideja i stavova o raznim jezičnim pitanjima. Izdvojeni su dijelovi intervjua kojima se pokušalo ilustrirati kako su određeni elementi jezične politike implementirani unutar same zajednice. Ujedno su prikazani i neki važniji zakonski akti i dokumenti koji se deklarativno primjenjuju i na hrvatsku manjinsku zajednicu.

Analizom metalingvističkih diskursa pokazano je da postoji razlika između realne i simboličke upotrebe jezika. Čak i na razini pojedinca i obitelji arhaični ili (staro)hrvatski jezik, čini se, postaje simbolom, a prestaje biti sredstvo komunikacije.

Samim analiziranjem sakupljene građe, kao i literature i dokumenata nametnula su se određena pitanja na koja tek treba pronaći odgovore. Pravo na obrazovanje na manjinskom jeziku ostvaruje se kroz mogućnost učenja hrvatskoga jezika u obliku različitih tečajeva i ljetnih škola, no važno je istaknuti da se na tim tečajevima može učiti samo hrvatski standardni jezik, ne i lokalne nestandardizirane idiome, što pak nameće pitanja o tom kako i koliko standardni jezik utječe na lokalne varijetete, na njihovo poznavanje i korištenje. Mnogi su ispitanici isticali vrijednost poznavanja standardnoga hrvatskog jezika kao sredstva komunikacije na širem prostoru čime se naglašava njegova praktična i realna vrijednost. Istovremeno, lokalni nestandardizirani govori za govornike u prvom redu imaju emocionalnu vrijednost, no ipak ostaje pitanje hoće li učestalija uporaba standardnoga varijeteta utjecati na lokalne govore tako da se počnu uvelike mijenjati i gubiti neka svoja specifična obilježja, a u konačnici možda čak i ustupiti mjesto standardnom varijetetu (engl. *language shift*). Također ostaje otvorenim pitanjem na koji se način mogu implementirati različite jezičnopolitičke odluke na nestandardizirane lokalne idiome koje sami govornici smatraju arhaičnima i vrlo ih često nazivaju kuhinjskim jezikom zbog njihove prilično ograničene domene upotrebe. Kako takve govore učiniti javnima i institucionaliziranim?

Na kraju treba istaknuti kako se čini da se problemi s primjenom jezične politike javljaju već u početnim koracima jezičnoga planiranja – kod odabira imena jezika jer naziv gradišćanskohrvatski svim pripadnicima hrvatske zajednice u Slovačkoj nije prihvatljiv. Osim toga, da bi se uopće moglo primijeniti je-

zičnopolitičke odluke nužno je prvo odrediti (standardni) jezik na koji bi se one odnosile, a kao što je vidljivo iz analize, to ovdje nije slučaj.

Temeljni zakonski akti i dokumenti:

Europska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima. https://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Charter_hr.pdf (pristupljeno 23. srpnja 2016.).

Fourth periodical report presented to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with Article 15 of the Charter. http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/SlovakiaPR4_en.pdf (pristupljeno 23. srpnja 2016.).

Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation. UN. New York – Geneva. 2010. http://www.ohchr.org/Documents/Publications/MinorityRights_en.pdf (pristupljeno 25. travnja 2017.).

Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín. <http://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/46732/1/2> (pristupljeno 30. studenoga 2016.).

Štatistický úrad Slovenskej republiky. <https://slovak.statistics.sk/>, <https://census2011.statistics.sk/> (pristupljeno 23. srpnja 2016.).

Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. <https://www.prezident.sk/upload-files/20522.pdf> (pristupljeno 30. studenoga 2016.).

Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín. <http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/3481.pdf> (pristupljeno 30. studenoga 2016.).

Zákon o štátnom jazyku SR. <http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/statny-jazyk/zakon-o-statnom-jazyku-c2.html> (pristupljeno 30. studenoga 2016.).

Literatura:

BEN-RAFAEL, ELIEZER. 2009. A Sociological Approach to the Study of Linguistic Landscapes. *Linguistic landscape: Expanding the Scenery.* Ur. Shohamy, Elana; Gorter, Durk. Routledge. New York – London. 40–54.

CENOZ, JASONE; GORTER, DURK. 2006. Linguistic Landscape and Minority Languages. *International Journal of Multilingualism* 31/1. 67–80.

FISHMAN, JOSHUA. 1989. *Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective.* Multilingual Matters. Clevedon – Philadelphia.

GRBIĆ JAKOPOVIĆ, JADRANKA. 2014. *Multipliciranje zavičaja i domovina. Hrvatska dijaspora: Kronologija, destinacije i identitet.* FF Press. Zagreb.

- HABIJANEC, SINIŠA. 2008. Slovački jezični zakon i hrvatske prilike. *Riječ: časopis za slavensku filologiju* 14/1. 79–88.
- Hrvatska manjina u Republici Slovačkoj*. <http://www.hrvatiizvanrh.hr/hr/hmiu/hrvatska-manjina-u-republici-slovačkoj/12> (pristupljeno 23. 7. 2016.).
- JELIĆ, TOMISLAV; HOLJEVAC, ŽELJKO. 2006. *Gradišćanski Hrvati u Mađarskoj i Hrvati u Slovačkoj. Analiza hrvatskih naselja u zapadnoj Mađarskoj i Slovačkoj*. Croatica. Zagreb – Budimpešta – Bratislava.
- JENKINS, RICHARD. 2008. *Rethinking Ethnicity*. SAGE Publications. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore.
- JERNUDD, BJÖRN H.; NEUSTUPNÝ, JIRÍ V. 1987. Language planning: For whom. *Proceedings of the international colloquium on language planning*. Ur. Laforge, Lorne. Les Presses de l'Université Laval. Québec. 69–84.
- KUČEROVÁ, KVĚTOSLAVA. 1998. *Hrvati u srednjoj Europi*. Matica hrvatska – Matica slovačka. Zagreb.
- KUZMAN ŠLOGAR, KORALJKA. 2012. *Revitalizacija identiteta slovačkih Hrvata od 1989. do danas*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 240 str.
- SPOLSKY, BERNARD. 2009. *Language management*. Cambridge University Press. Cambridge.
- VUKOVIĆ, PETAR. 2016. Vijeće za normu i teorija upravljanja jezikom. *Suvremena lingvistika* 42/82. 219–235.
- VULIĆ-VRANKOVIĆ, SANJA; PETROVIĆ, BERNARDINA. 1999. Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj. *Korabljica* 9. 3–113.

On language status from the bottom-up and top-down on the example of Croatian in Slovakia

Abstract

Language policy is conducted at various levels, from international and governmental institutions through local governmental bodies to the individuals who are making decisions regarding language usage. In multilingual environments language policy issues become much more complex and more sensitive. In such environments two and/or more languages are in a direct contact and are often used alternately, making the domains of their usage very restricted. In the European context the relationship between particular languages, especially the position, status and the usage of minority languages are regulated by various laws, treaties and similar documents.

It should be pointed out that the language usage is not regulated exclusively by legal acts and documents; it is rather under the strong influence of local and individual practices, language attitudes and ideologies of the community in question (Spolsky 2009). Language policies and language management should therefore include an examination of language status and language usage in a community and on an individual level.

The examination of attitudes and ideas about language and its usage, status and position in the community of the speakers, i.e. emic or insider perspective, is an important part of this research. Main goal was to detect whether the language and political practice is in accordance with the real situation, i.e. whether the experience, attitudes and perceptions of our informants confirm the official institutional policy. The metalinguistic discourses gained through interviews are analysed.

Ključne riječi: jezična politika, hrvatski jezik, Slovačka

Keywords: language policy, Croatian, Slovakia